

Read Online

Symbolic Representations of Wild Animals in *Prayers by the Lake* by St. Nicholai Velimirovich

Gordana Štasni

Faculty of Philosophy, University of Novi Sad

✉ gordanastasni@ff.uns.ac.rs

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1377-2846>

Abstract: In this paper are researched zoonyms in *Prayers by the Lake* by St. Nicholai Velimirovich, as a very appropriate text for stylistic and philological analysis. Most of the zoonyms have symbolic meaning in different cultures, but this analysis shows that the creative act of the author can contribute to the spreading of their symbolic network in a certain context. Methodological and analytical procedures are based on the fundamental stylistic elements with including of lexicological approach relating to lexical semantic and paradigmatic lexical relation (hyponymy), as a basic principle for the systematization of excerpted zoonyms. Every zoonym has a unique description which contains: a) lexical meaning of zoonym; b) traditional symbolic meaning; c) symbolic meaning in the context of prayers verses. In the *Prayers by the Lake* zoonyms have multiple functions: a) as a mediator between God and man, b) as a linguistic means of expressing the experience of the lyrical subject, but also of man's relationship to God; c) as a metaphorical image of people, their inner state, the state of the soul; d) as a picture of interpersonal relationships and situations, which are presented through animal characters; e) as a mediator in the expression of moral, spiritual instruction. In them, the zoonymic symbolic sphere goes beyond the framework of the usual pragmatics based on life experience in direct or indirect contact with the animal

world and enters the sphere of the spiritual, with the emphasis on certain Christian principles.

Key words: St. Nicholai Velimirovich, *Prayers by the Lake*, names of wild animals, Serbian language.

Симболична слика дивљих животиња у Молићвама на језеру Светог Николаја Велимировића

Гордана Штасни
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду

Апстракт: На лексичком плану зооними чине значајан слој у *Молићвама на језеру*, не само по учесталости употребе, већ и као носећи елементи у креирању песничких слика у којима се укрштају визуелне сензације са медитативном и рефлексивном поетском надоградњом. Већина зоонима посведочених у одабраном извору има статус симбола. Ипак, Н. Велимировић им даје нове значењске димензије, ширећи тако њихову симболичну мрежу.

Кључне речи: Свети Николај Велимировић, *Молићве на језеру*, називи дивљих животиња, српски језик.

1. Увод

Из богатог опуса Светог Николаја Велимировића овом приликом су за анализу одабране *Молићве на језеру*. Оне припадају парадигми молитвеног жанра, који се у српској књижевности развијао у континуитету од средњег века до савремених дана.¹ На садржајном, структурном и стил-

¹ О молитви као жанру у српској књижевности XX века видети више у: Рончевић 2016.

ском плану *Молићиве на језеру* ослањају се на канонску молитвену традицију, али се одликују високим књижевно-уметничким вредностима, што их одређује и као врсту индивидуалних молитви. Оне су саздане од оригиналних, поетизованих песничких слика, снажних, сугестивних, обликованих особеним поетским изразом — каткад је то загонетна метафора, необично сликовито поређење, вешто грађена градиација, изражени контраст, што их сврстава у ред ауторског жанра (Штасни 2013б, 297).²

У њима доминира, у првом реду, лични, исповедни тон лирског субјекта, који истиче сопствену грешност, уз интензивно и надахнуто изражавање захвалности Богу и молбе за опроштај свих грехова, са посебним акцентом на мистичном сједињењу са апсолутним, божанским. У молитвеним стиховима често је изражена захвалност, као и жеља за личним и колективним бољитком, оздрављењем, општим поправљањем себе и људског рода, као и тежња ка успостављању вишег реда и смисла у хаотичном материјалном свету. У свакој молитви видљива је племенита и добронамерна мисао Н. Велимировића, доминација доброг, као основа хришћанског морала, који је у његовом животу био присутан у свој својој пуноћи. Он је увек у потрази за оном речју која убада у суштину, која је често слика сама по себи, сажета мисао, уклопљена у ширу целину молитвено-наративног типа.³ Управо је симбиоза религиозности

² П. Милосављевић истиче да су молитве, које су, после библијских псалама, настајале у хришћанском свету, креиране према истом моделу. „Према томе основном моделу писао је своје *Молићиве на језеру* и Владика Николај. Кроз његове речи проговарала је цела јудеохришћанска култура, посебно хришћанска, особито православна и српска, светосавска“ (2004, 152).

³ П. Пипер (2013, 213), разматрајући говорни чин у светлу теолингвистике, а молитва се такође може на такав начин схватити, истиче да је „празнословље један од раширених облика нарушавања говорних конвенција и максима, тако да је учествовање у говорном догађају формално, равнодушно, апатично и одсутнога духа, облик злоупотребе речи“, што свакако није обележје молитвених текстова Н. Велимировића, већ на супрот, његове молитве одишу наглашеним интензитетом доживљености, пуноћом и квалитетом сваке изговорене (написане) молитвене речи.

и оригиналног поетског израза у највећој мери остварена у *Молићвама на језеру* Н. Велимировића (Велимировић 2005 = I–C 2005), и то је својство које их посебно краси.

2. Предмет истраживања

Због своје изузетне литерарне вредности *Молићве на језеру* су погодне за различите стилистичко-семантичке и филолошке анализе.⁴ Овом приликом за предмет истраживања одабрана је зоонимска лексика на којој почивају песничке слике интегрисане у молитвене стихове и које представљају фреквентну лексику у одабраном извору.⁵ Зооними су изузетно подложни метафоризацији и симболизацији, што је најупечатљивије материјализовано у бабнама. Стога је приступ зоонимској лексици оправдано засновати не само на лексичком плану, већ их треба сагледати у ширем контексту који кореспондира са појмом песничке слике у поетском тексту. Ипак, и на плану лексичке семантике рефлектују се комплексна значења зоонима која произилазе из енциклопедијског знања о њима, али и на основу сема колективне експресије, које су носиоци информација о особинама за које колектив верује на основу искуства да их одређене животиње поседују (Гортан Премк 2004, 107). Зато није редак случај да ове лексеме подлежу процесу семантичке дисперзије засноване на метафоричним асоцијацијама, уз пренос именованја са животиње на човека. У том сложеном процесу зооним најпре бива пер-

⁴ „Изучение стихотворной молитвы – прекрасный пример содружества лингвистики, литературоведения, лингвокультурологии, религиоведения, с позиций которого она может быть рассмотрена как связь с великими идеями христианства“ (Маслова 2013, 195). О различитим теоријским приступима молитви видети и у: Штасни 2013б, 295–298.

⁵ Песничке слике у којима се јављају животињски ликови заступљене су у 57 од укупно 100 молитви.

сонификован, а затим и метафоризован, при чему поприма експресивно обележје (Ранђеловић 2012, 90).⁶ Према речи-ма С. Ристић (2004, 242), оваква експресивна значења се на плану језичког система реализују као одређени национални и културни стереотипи.

3. Циљ рада и теоријско-методолошки приступ

Главни циљ рада јесте да се открију симболични слојеви чији су носиоци зооними у *Молитвама на језеру* Н. Велимировића — они који су део културног кода, као и они који су последица ауторске креативности. Стога се теоријски приступ одабраном предмету проучавања заснива на основним постулатима стилистике, с циљем да се утврде законитости на којима почива стилогена функција зоолошке лексике у молитвама Н. Велимировића и структурно-садржајна специфичност песничких слика које су у њима заступљене.

Будући да је реч о лексиси која припада одређеној тематској скупуни, посматраној грађи приступа се и са лексиколошког становишта, при чему се полази од хипонимије, хијерархијског лексичко-садржинског односа инклузивног типа, који се заснива на вези између суперодинираног појма и субординираних појмова (Драгићевић 2007, 290). Систематизација грађе је управо заснована на овом типу парадигматске везе. У разматрање одабраних јединица анализе нужно се укључује њихово лексичко значење на основу лексикографских интерпретација у РСЈ (2007). Приказ сваког посведоченог зоонима обухвата: а) лексичко значење зоонима;⁷ б) њихове традиционал-

⁶ Према мишљењу Д. Гортан Премк (2004, 115), кад год је циљни појам човек, а полазни животиња, метафорична реализација резултира експресивношћу, често негативном (*лисица* → *лукава женска особа*).

⁷ „Зоолошки називи су једна од лексичких група чији чланови имају најбогатију полисемију, јер су животиње, посебно оне које свакодневно окру-

не симболичне представе; в) симболику посведочених зонима у контексту молитвених стихова Н. Велимировића.

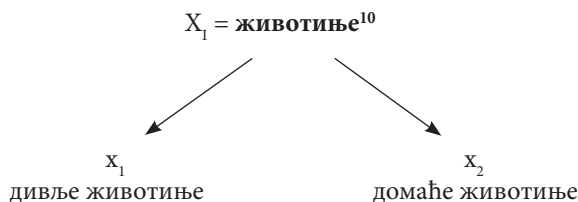
Међу посматраним јединицама функцију хиперонима има лексема *животиња*. Како је основно обележје хипонимије гранање и динамична структура њене мреже, у даљем поступку долази до измене положаја хипонима првог реда у хипероним другог реда итд.⁸ Ако се овако устроји регистрована језичка грађа, а којој је у основи донекле модификована подела животиња преузета из дела А. Гуре *Симболика животиња у словенској народној традицији* (2005, 12), ствара се веома комплексна мрежа узајамно повезаних лексема којима се именују животиње, што је прегледности ради и шематски приказано и илустровано примерима зонимске лексике потврђене у извору.

Чињеница је да на типологију животињских врста могу утицати различити критеријуми, а за потребе овог истраживања ипак су важније класификације животиња са културолошког становишта од научних таксономија.⁹ Навина слика животиња заснива се на човековој чулној перцепцији и искуству које је стекао у контакту са њима. Стога је од значаја станиште животиња (у првом реду природна средина у којој живе и по којој се крећу — земља, вода, ваздух), њихов изглед, као и њихове особине које је човек искуствено спознао или им их је приписао. Приложена класификација животиња управо се заснива на критеријуму места где животиња живи.

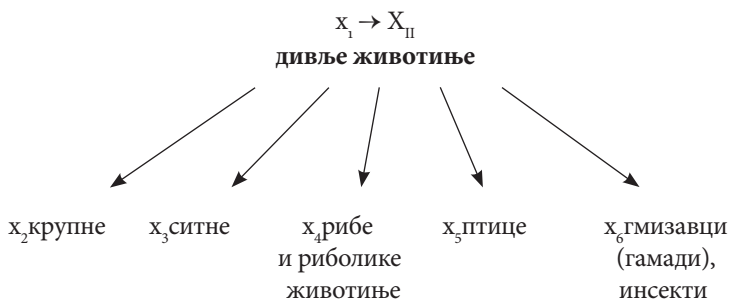
жују човека, у непосредној конкретној и симболичној вези са његовим животом, што се директно одражава и на језик“ (Новокмет 2020, 16).

⁸ „Код хиперонима семе су општег типа, што се огледа у њиховој неспособности, или мањој способности за метафорична варирања; код хипонима семе су веома изражене и метафорички веома продуктивне“ (Штасни 2002, 252).

⁹ Д. Шипка објашњава да су таксономије у првом реду начин организовања људског сазнања, оне се од најопштијег гранају према појединачном, а у зависности од смера кретања по њима препознајемо индукцију и дедукцију, што је илустровано на примеру схеме класификације животињског света (Šipka 1998, 49).

У наредном гранању функцију хиперонима другог реда преузимају синтагматски изрази *дивље* и *домаће животиње*, са субординираним зоонимима груписаним на основу специфичног станишта (земља, вода, ваздух) и изгледа.

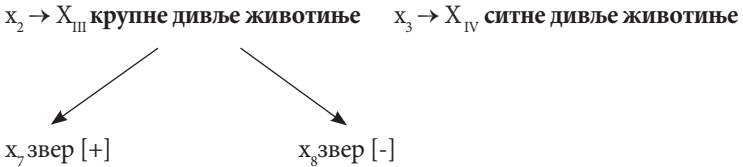

У даљем диференцирању сви зооними са статусом хипонима добијају обележје суперординираног појма: *риболике животиње* са хипонимом *киш*, уз хипероним *птице* јавља се ред кохипонима: *орао*, *врабац*, *лабуд*, *ласија*, *јолуд*, *јалед*, *кондор*, *јавран*, *јасиред*, а лексеме *гмизавци (гамади)* и *инсекти* су у својству хиперонима у односу на зоониме: *змија*, *јаук*, *скорпија*, *йчела*, *јусеница*, *лейшир*, *скакавац*, *црв*.

Наредном изменом статуса у хијерархијској структури обухваћени су називи крупних односно ситних дивљих животиња који попримају статус суперординираног појма.

¹⁰ Великим словом X означен је хипероним, малим словом x обележен је хипоним, редни број хиперонима означен је римском, а хипоним арапском цифром.

Гранању подлеже скуп назива дивљих крупних животиња активирањем обележја звер [+], односно звер [-], тј. крупна дивља животиња са особинама звери односно без зверских особина.

Уз њих се као будуће хиперониме вишег реда окупљају хипоними, називи животињских врста са издвојеним карактеристикама. Групи са обележјем звер [+], припадају кохипоними: *вук, лисица, њоларни медвед, лав и лавица*, а групи са обележјем звер [-] — *срна и камила*. И хипероним *ситне дивље животиње* има своје кохипониме — лексема *крџица* и *миш*.

Синтагматски израз *домаће животиње* представља такође хипероним за хипониме *стака* и *живина*. Измену у статусу има лексема *стака*, која постаје хипероним вишег реда са својим кохипонимима: *овца, јање, крава, шеле, во, коњ, свиња*.

С обзиром на то да је грађа коју чини зоонимска лексика потврђена у *Молијвама на језеру* веома богата, ово истраживање је ограничено само на скуп зоонима који припадају породици дивљих животиња и породици гмизаваца.

4. Анализа грађе

4.1. Језичко-стилске особености хиперонима *животиња*

4.1.1. Лексема *животиња*, као надређени појам у посматрајој тематској скупини, сама по себи нема израженију и специфичну симболичну димензију, за разлику од назива појединачних животињских врста, иако има укорењену заједничку зооморфну матрицу у митском и традиционалном поимању света, а њен одраз у симболичним представама древних кул-

тура такође је општег карактера као опозиција ономе што је људско. То свакако јесте последица њене немаркираности, сувише уопштене и неспецифичне денотативности, јер је животиња ‘свако живо биће које се креће и осећа (насупротив биљкама), осим човека’. Ипак, на плану лексичке семантике, ова лексема има вишезначну структуру. Њена секундарна реализација, метафоричног типа, индукована компонтом која носи информацију о нарави дивљих животиња, настала је асоцијативним путем и када се њоме именује човек остварује се пејоративно значење ‘груба, сурова, некултурна особа.’¹¹ Према речима А. Гуре, „у традиционалној култури животињске представе служе као једно од средстава изражавања представа о свету у његовом различитим испољавањима, те се може говорити о посебном зоолошком коду језика културе. Најважнија сфера примене зоолошког кода јесу представе повезане с човеком“ (Гура 2005, 13–14). Тако се метафорични принцип преношења номинације са животиње на човека реализује код многих зоонима, као и у случају лексеме *животиња*.

4.1.2. На симболичном плану животиње представљају „инстинктивни живот, плодност и пасивно учешће. Симбол су нерационалних и емоционалних порива који се морају превазићи да би се закорачило у област духа. Способност општења са животињама симбол је успостављања рајског стања. Животиње, као помоћници, или у пратњи човека, симболизују различите видове његове властите природе, односно, инстинктивне и интуитивне силе природе, за разлику од интелекта, воље и разума“ (Lampić 1999, 169).

4.1.3. У контексту молитвених стихова посредством персонификације, лирски субјект обузет верским осећањима и изразитом тежњом ка досезању врлине, како гордост не би савладала његово срце и жељом за спасење душе, позива у молитвени збор и *дрво и траву, и смоле и животиње, да зајед-*

¹¹ У РСЈ регистровано је и значење под тачком 3 зб. нар. ‘марва, стока’, којим се сужава денотациони опсег семантичког садржаја у примарној реализацији лексеме *животиња* и по принципу синегдохе шири појам за ужи њиме одређују домаће животиње.

но са мношвом вајину к Теби, свако својим језиком (XXVIII 2005, 51), чиме изражава заједништво с природним светом. Такође, посредством персонификације стиховима: *И камен и дилка и живошћина још сивају њред зору и не слуће дан, док шама већ осећа долазак њрождирача своја, и усколебана сирема се на дексиво* (LXVI 2005, 130), веома импресивно дочарана је слика рађања новог дана, која сама по себи има симболичну димензију понављања, обнове, вечног живота. Симбиоза неживог (камен) и живог (дилка и живошћина) у градицијском поретку и интензивирани полисиндетским стилским поступком, слика је стања спокоја који влада у природи, а овој статичној слици контраст представља слика заснована на динамичном принципу исказаном глаголском речју која је у синтаксичко-семантичкој вези с именичком (*дексиво шама*).

4.2. Језичко-стилске особености лексеме *звер* у *Молишвама на језеру*

4.2.1. Слично основној хиперонимској речи *живошћина*, и лексема *звер* има општију денотацију, са лексичким значењем 1.а. ‘дивља грабежљива, крволочна животиња’, и у подреализацији насталој посредством синегдохе по принципу шири појам за ужи б. у мн. ‘назив за сисаре из реда Carnivora, снажних чељусти и канци који се хране месом и крвљу других кичмењака; уп. месождер’, што је чини хиперонимом вишег реда и повезује с тематским скупом дивљих животиња, чији ће појединачни називи имати обележје хипонима, а ти зооними ће бити у међусобном кохипонимском односу. Такође, као и лексема *живошћина*, има секундарно фигуративно значење настало метафоричном транспозицијом ‘суров, свиреп човек, зликовац’. Антропоцентричне секундарне семантичке реализације зоонима индуковане су компонентама значења различитога типа, при чему је у случају лексема *живошћина* и *звер* активна компонента ‘опасан по живот’ (Штасни 2013а, 85).

4.2.2. Симболични аспект ове лексеме може се повезати управо са овим метафоричним и експресивним значењем,

али специјализовани речници симбола (Chevalier – Gheerbrant 1987; Lamrić 1999) не наводе је као лексикографску одредницу. Ипак, А. Гура (2005, 89), у складу са класификацијом која је примењена у његовој књизи, прву главу посвећује *звери*. Он их издваја у посебну класу животиња на основу њиховог начина кретања (ход или трк) у споју с местом њиховог сталног боравка (шума, поље, планине) и често се доживљавају као туђи и опасни. Од значаја је став А. Гуре, који се подударе с нашим исказаним о животињама уопште, да су „представе звери индивидуализоване у највећој мери: свакој од њих додељује се њена особена, специфична симболика, и код њих се, осим већ поменутих обележја, не откривају никакве друге опште функције и симболична значења која би их спајала у једну целину“ (Гура 2005, 89).

У *Молићвама на језеру* лексема *звер* има вишу фреквенцију појављивања (9) у односу на лексему *животиња* (2) и веома је комплексна значењска мрежа коју ова лексема остварује у датом контексту. Посредством лексеме *звер* концептуализују се различити односи на релацији *човек – Бој* односно *Бој – човек*.

4.2.3. У сложеним песничким сликама, које су засноване на визуелној, аудитивној и олфакторној перцепцији, успоставља се метафорична веза с унутрашњим, емотивним стањем актера. У готово алегоријски сликовитом приказу основни поетски принцип заснован је на контрасту *унутрашње – спољашње*, при чему је *унутрашње* везано за феномен љубави (посредством људске, а у функцији сликања љубави према Богу), а *спољашње* као догађај, стање, па и осећај. У овим сликама суштински се супротставља акција и контемплација, духовно сагледавање, созерцање, где наизглед активни принцип (*догађај*) у дубљим слојевима, у својој суштини, похрањује заправо онај прави, делатни узрок акције — *љубав* (дете јури мајци ношено љубављу, као и невеста своје женику).

Када дете јури мајци својој у наручја, за њега не постоје догађаји. Када невеста трчи своје женику у сретање, она не види

цвеће у ливади, нити чује брујање олује, нити осећа мирис кипариса ни вољу зверова, — она види само лице женика; чује само музику са усана његових; мирише само душу његову (XV 2005, 26).

У сликовитом приказу Божје свемоћи звери се могу схватити као безбожници, са свим непожељним, негативним особинама које се за њих везују, а које су супротне хришћанским принципима:

Миран као сваки јунак, свестан своје непобедиве моћи и унапред побеђене немоћи противника, корача љубљени мој између зверова, и зверови му се склањају с пута, страхом испуњени (LII 2005, 99).

Као део песничке слике засноване на поређењу, лексемом *звер* представљен је човек који се својим поступцима суштински удаљава од Бога односно од спасења:

Као звер што падне у дубоку јаму, па копа земљу све ниже и дубље, да би се спасла. И удаљујући се од спасења мисли, да је спасење близу. Ваистину, такви су и синови човечји, што се много труде око земље, и према труду своме цене близину спасења (LXVII 2005, 132).

Једна од песничких слика заснована је на поређењу између гоњене звери и склоништа и односа између лирског субјекта, непријатеља и Божјег уточишта, чувара људске душе:

Као што гоњена звер нађе сигурније склониште него ли негоњена, тако сам и ја, гоњен непријатељима, нашао најсигурније склониште, сакривши се под Твој шатор, где ни пријатељи ни непријатељи не могу погубити душу моју (LXXV 2005, 148).

Поједине метафорично изграђене слике заснивају се на Божјој милости према човеку, његовој примарној заједници сим-

болично представљеној као звериње земаљско, које живи по својим правилима, уз свакодневно чињење греха, са наглашеном хуманистичком визијом исказаном посредством метаморфозе светског хаоса у стање хармоније, подстакнуте Божјом љубављу према човеку.

Будите и ви знак Онога, ко вас је поставио међу звериње земаљско, и надмашићете сјај сунца. Заиста, све звериње око вас пливаће у срећи под зрацима ваше добротe, као што месеци пливају око сунаца (XVI 2005, 29).

У другој слици, донекле идејно налик првој, што се огледа у Божјој бризи и милости према горским зверима, надограђеној симболичним значењем које у стихове уноси лексема *храна*, а која у контексту молитве остварује значење вере у Бога, као основни извор егзистенције, постојања и битисања човека.

И зверови горски пробудили су се у зору, и Ти стојиш крај њих и чобанујеш. О храни мисле зверови горски, о храни мисле рано изјутра као и ја. Гле, и ја мислим зором о храни својој, и знам, да се само Тобом глад моја може утолити (LXXVI 2005, 151).

Лексема *звер* јавља се и као интегрални део метафоре којом се концептуализује неограничена Божја љубав према свакоме живоме створу, па и према зверима, која у овој песничкој слици представља објекат Божје милости: *Ти шито милујеш зверове у дубравама, њомилуј и мене озвереној незнањем* (XXIV 2005, 43). У њој је заступљен прелаз с колективног на индивидуални план, при чему лирски субјекат изражава жељу за помиловањем јер је „озверен незнањем“. Овде је попримање зверских особина суптилно подигнуто на виши ниво, превазилажењем онога што је њихово природно, физичко својство, на унутрашњи, интелектуални и духовни ниво човека односно лирског субјекта, што се може читати као „човек у незнању односно човек без вере, јесте озверени човек“:

У молитвеним стиховима лексема *звер* употребљена је и као симбол негативног унутрашњег принципа, будући да је и људској души, као и срцу, својствена бинарна опозиција, коју чини позитиван (светли) и негативан (тамни) принцип. Приказ је употпуњен контрастном вредношћу, позитивним принципом, оличеном у изразу *Бој у мени*:

Ко тражи зверу у мени, послаћу му зверу у сретање; ко тражи Бога у мени, показаћу му Га (LXXVII 2005, 153).

Лексема *звер* функционише и као метафора смрти, подстакнута асоцијацијом која је заснована на компоненти прождрљивости, незазистости присутној у појмовном садржају лексеме *звер*:

Један орах имадох пред кућом, и смрт ми га узе. Би ми жао на смрт и клех је говорећи: зашто не узе мене, ненасита звери, но њега безгрешнога? (XX 2005, 37).

4.3. Језичко-стилске особености хипонимских лексема у *Молићвама на језеру*

4.3.1. Зооним *вук*. У примарном значењу, у првој подреализацији, лексема *вук* је зоолошки термин *i.a.* 'врста сисара месождера, крвожедна звер *Canis lupus* из породице паса (*Canidae*)'; док је подреализација *б.* 'вучје крзно', настала по метонимијском принципу животиња – крзно или месо животиње. У оквиру секундарног значења постоје три подреализације. „Семантичка диференцијација унутар овог значења (*вук*) обухвата два потпуно супротна пола: позитиван 'храбар, одважан и искусан, прекаљен борац, јунак, јуначина' и 'вредна и снажна, енергична особа' и негативан 'округан човек, насилник, тиранин, звер-човек'. Семантичка реализација секундарног значења с негативном конотацијом условљена је компонентом значења која је репрезентативна у семантич-

кој интерпретацији ове лексеме ('крволочна звер'). Значење са позитивном конотацијом индуковано је потенцијалним диференцијалним семама којима се обухватају особине звери опште 'јака, снажна, издржљива, упорна' (Штасни 2011, 312).

4.3.1.1. Међутим, на лексичко значење ове лексеме није видљив утицај традиционалног поимања вука у српској култури иако и у овом домену симболику вука код свих словенских народа увелико одређује амбивалентност и „граничност“.¹² „Као карактеристичне семантичке опозиције у вези с вуком у симболичном погледу на свет који мотивише словенска народна веровања, обреде и обичаје (а што га они и одражавају), обично се наводе *своје – њуђе, блиско – далеко, њијомо* или *домаће – дивље, људско – демонско*, при чему се симболика вука често описује у терминима другог члана опозиције. Фундаменталније обележје, међутим, које стоји иза већине традиционалних симболичних представа о вуку, нарочито јужнословенских, чине његова посредничка (медијаторска) функција и статус граничне животиње у симболици света.“¹³ Љ. Раденковић (1996, 91, 187) наглашава значење вука као чувара границе између двају светова, што произилази из његове медијалне позиције у распореду животиња по обележју *блиско – далеко* у симболичном моделу света. А. Гура, међутим, ознаку *њуђе* сматра одлучном за карактерисање симболике вука у словенској народној традицији, али такође указује на његове инхерентне посредничке функције (вук може бити посредник између овога и онога света, између људи и Бога, између људи и нечисте силе) (2005, 157–159).

4.3.1.2. Симболичне представе о вуку у *Молишвама на језеру* једним својим делом ослањају се на традиционални културни код када се доводе у везу с концептуализацијом

¹² А. Гура (2005, 90) истиче да је „вук међу зверима један од средишњих и у највећој мери митологизованих ликова. Својствен му је широки круг разноврсних значења, од којих га многа уједињују с другим грађивицама, а такође са животињама обдареним хтонском симболиком.“

¹³ Плас 1999, 184 (доступно и на https://www.rastko.rs/antropologija/pplascvucja_usta_c.html).

опасности. Међутим, таква метафора интегрисана је у молитвене стихове као поука, упозорење, при чему се полази од представе вукова као реалне опасности по човека, а која поприма вишу духовну димензију, уз истицање још веће деструктивне силе по људску душу од учињеног греха:

Чувајте се од два вука, кад вас нападају, један с лица други с леђа. Но више се чувајте од два греха, од страха од грешника и презрења грешника (LXXX 2005, 160).

Изразом *гладни вуци* експресивно се означавају неправедни прваци народни као опасни и немилосрдни нападачи Исуса Христа, чиме се симболизује привидна опасност усмерена према ономе који је недодирљив, отпоран, пун разумевања за сваку врсту људског недоброчинства и суровости:

Прваци народни, што низ недра и на појасима и на заушницама носе написан закон са Синаја, заборавили су неколико хиљада година свога вежбања у правди, и као гладни вуци јурну-ли су за Човеком мира и добра, да Га растргну (XC 2005, 158).

У једној слици комплексној на структурном и семантичком плану, лексички пар *овца* и *вук*, као репрезентанти принципа сачињеног од две опозитне вредности — *ийиџомої* и *дивљеї*, *кроїџкої* и *крвољочної*, веома експресивно је представљена душевна борба у човеку, сукобљавање принципа добра и зла, и вере у Бога, која је једини пут за постизање уравнотежене, спокојне душе:

Не брине, душо моја, ни за једну овцу у своме тору, ниједна погинути неће. Нити жали за вуковима око оваца, ниједан умаћи неће. Јер пастир твој има мач оштар с обе стране. Све су овце у теби, и сви су вукови у теби — пород из твога брака са небом и земљом — и ево, миљеник мој улази с мачем оштрим с обе стране (LIX 2005, 116).

Наиме, лексема *овца* је употребљена као антипод *вуку* на симболичном плану, како би се заокружила и целовитом учинила слика заснована на контрасту, којим се обухватају позитиван и негативан принцип, јер се овца сматра благословеном животињом која је „из раја искочила“ (СМР 1970, 230), позитивном силом, а вук је оличење нечисте, негативне силе, а обе обитавају у људској души.

У једној још сложенијој песничкој слици лексема *вук* се јавља у тројној вези са лексемама *хрџи* и *јелен*. Молитва LVI посвећена је потрази лирског субјекта, односно његове душе за истином, и она је део једне веома метафоричне слике лова,¹⁴ у којој је главни актер ослепела душа, запоседнута чулима која трче за истином, што је основа паралелизма употпуњеног сликом лова,¹⁵ у којој доминира идеја о лажним чулним спознајама, о духовном слепилу, о отровној, нејестивој храни људске душе метафоризоване представом о вуку који на трпези слепог господара постаје јестиви јелен.

И хртови трче и хватају најближи и најлакши лов, и доносе вукове слепом господару, и овај их једе као јелене (LVI 2005, 109).

Јелен, поред лисице, лоса и дивокозе, релативно је слабо одражен у словенским митолошким представама, мада чине популарне фолклорне ликове, наводи А. Гура (2005, 89). Међутим, јелен носи са собом симболизам религијског типа, те у хришћанској традицији представља религиозно стремљење и

¹⁴ Лов симболизује смрт, жудњу и потеру за овоземаљским циљевима. Ловац са чопором паса је симбол смрти у потери за животом (Lampić 1999, 81).

¹⁵ Д. Срејовић објашњава да је у „Европи ову животињу народна фантазија врло рано окитила легендом па је јелен и данас, код наших и осталих европских народа, остао божанска животиња обдарена магијском снагом... Обичај с клоцалицом у Банату и Пожаревцу и обичај приношења жртве на Петровој гори и легенда у вези с њим представљају последње остатке ритуала у вези с јеленом, који је некада био божанска животиња која доноси смрт, али и нови живот, и чији је култ заузимао врло завидно место у религији становника Европе“ (Срејовић 1955, 231, 235; доступно и на https://www.rastko.rs/arheologija/srejevic/dsrejevic-jelen_c.html).

жар, као и жудњу за знањем. Јелен који гази змију јесте симбол Христа као победника над моћима зла (Lamprić 1999, 51–52).

4.3.2. Зооним *лисица*. Лексема *лисица* има богат семантички садржај, што се огледа у њеној значењској структури. Примарна реализација укључује и компоненте које су последица активирања семе колективне експресије, па је одређена као ‘грабљива, опрезна и по народном веровању лукава звер *Vulpes* из пор. *Canidae*; женка те звери’, што ће се директно одразити на фигуративну подреализацију са човеком као денотатом б. ‘лукава, препредена особа; подмукла и злобна особа.’ Секундарна реализација 2. ‘лисичје крзно као допуна одеће (обично оковратник од лисичјег крзна) или као украс на одећи; лисичје крзно уопште, лисичина’ представља системску, регуларну појаву у лексичком систему, и она је, као и у случају оваквог значења код лексеме *вук*, настала по метонимијском моделу животиња – крзно или месо животиње. Ботаничко значење под тачком 3 ‘лисичица, врста јестиве гљиве жућкасте боје *Cantharellus cibarius*’ индуковано је компонентом доје која је имплицитно садржана у појмовној вредности лексеме *лисица*.

4.3.2.1. На симболичном плану, *лисица* је атрибуција лукавства, препредености, лицемерја, а у хришћанској традицији — симбол је ђавола, обмањивача (Lamprić 1999, 79).¹⁶

4.3.2.2. Ипак, њено појављивање у стиховима Н. Велимировића, открива једну другачију могућност перцепције овог већ стереотипног виђења лисице. Јавља се у специфичном контексту с основним мотивом о духовном подизању и расту деце као примарној дужности родитеља у односу на бригу о телесном, с јасно израженом поруком. Увођењем призора лисице и лисичића, сликовитим и сугестивним стилским поступком, истиче се управо потреба за духовном негом деце, јер се једино тако издижу у сферу људског, будући да се о телесном стара и лисица за своје лисичиће:

¹⁶ Код Јевреја лисица означава крвожедност, а не лукавост (Ракић 2002, 116).

Не старајте се само о осигурању тела ваше деце, јер то и лисице чине са лисичићима. Него се старајте о Богу у деци вашој (ХСВ 2005, 196).

Другачији пак симболизам откривамо у паралелној структури сачињеној од лексичког пара *вук* и *лисица*, којим се сликовито представља подлост или палост душе лирског субјекта, као последица „брака с овим светом“. И у том приказу подле душе посредством зверског пара исказаног лексемама *вукови* и *лисице*, као вида материјализоване душевне палости, која се народила, намножила и сместила у свето место највише врлине, одузимајући простора и стварајући тескобу у пребивалишту самога Сина.

Душе свети, гле, како је подла душа моја! [...] Народила је безбројне вукове и лисице, и ставила их у Царске одаје своје, док Син Твој нема где главу да приклони (LI 2005, 97).

4.3.3. Зооним *поларни медвед*. Поларни медвед је животиња која у области Северног пола, али животињска врста којој припада део је и наше фауне. Зоолошким термином *медвед* у мн. означава се ‘породица сисара Ursidae, крупне звери, незграпног здепастог тела и густог кудравог крзна (у јд.: звер из те породице)’. И овај зооним има секундарну реализацију засновану на метафоричном преносу номинације са животиње на човека, са углавном пејоративном конотацијом ‘незграпан, трапав (ређе неотесан или глуп) човек’.¹⁷

4.3.3.1. Медвед је носилац симболике која дубоко прожима митологију и фолклор српског етничког простора. Често му се приписује водећа улога међу шумским зверима због његове снаге и дуговечности. Опште црте у лику медведа у сло-

¹⁷ С. Новокмет примећује да се код лексеме *медвед* „особине тромог и спорог кретања доводе се у везу са смањеним интелектом. У основи семантичког преноса препознајемо метафоричку трансформацију типа конкретан → апстрактно: спор физичко кретање → спори ментални процеси“ (Новокмет 2020, 199).

венској традицији у целини се испољавају у представама о његовом људском пореклу и његовом сажитељству са човеком, а такође у симболици плодности, здравља и снаге, истиче А. Гура (2005, 130). У хришћанству медвед је симбол ускрснућа, новог живота (Lampić 1999, 87).

4.3.3.2. У стиховима Н. Велимировића посведочена је употреба зоонима *йоларни медвед*, која се по природи ствари не може ослањати на његово традиционално поимање, већ је у функцији поетског метафоричног израза којим се експресивно изражава човекова окренутост ка оспољеном свету, изражена потреба за спољашњим сензацијама, догађајима, реткостима, којима се суштински отуђује од божанске природе у себи, и чини корак ка греху: *Сувише си очипледан, Госйоде, уздисање моје, зајмо је йажња људи окренутиа од Тебе и уйрављена на йоларне медведе, на рейкосиј у даљини* (VII 2005, 13–14).

4.3.4. Зооними *лав* и *лавица*. И пар егзотичних животиња — *лав* и *лавица* део су једне песничке слике у *Молишвама на језеру*. Лексема *лав* је вишезначна. Њено примарно значење је терминолошко и.а. ‘крупна звер *Felis (Panthera) leo* из пор. мачака *Felidae*, која живи у Африци и југоисточној Азији; мужјак те животиње’; б. ‘лик те животиње у разним стилизацијама, обично у грбовима појединих држава’. Секундарно значење настало је по метафоричном принципу карактеристичном за пренос номинације са животиње на човека ‘храбар, неустрашив човек, јунак’. Лексема *лавица* је једнозначна ‘женка лава’.

4.3.4.1. Лав се сматра царем звери, па му се као таквом приписују снага, храброст, чврстина, правда, закон, али и свирепост и дивљачност. Он, дакле, има амбивалентно значење — обједињује лунарни и соларни принцип, он је и добар и зао. Лавица је, пак, симбол лунарног принципа, као пратиља велике мајке или упрегнута у њена кола и симболизује матерински инстинкт (Lampić 1999, 74).

4.3.4.2. У стиховима молитве паром *лава* и *лавице*, зооморфним приказом емотивне сцене привржености лава ла-

вици, осликава се стање узнемирености лирског субјекта изазвано религиозним осећањем:

Вера је моја узнемиреност моја, јер Ти долазиш, Мајко моја [...] Кад се одвоји лав од лавице, замуте се очи лаву од туге за лавицом (XXXII 2005, 57–58).

4.3.5. Зооним *срна*. Лексема *срна* има само термилошко значење ‘преживар из породице јелена, *Capreolus capreolus*’.

4.3.5.1. Ипак, њој се приписује извесна симболична димензија у различитим културама и традицијама. Она је у првом реду симбол брзине, али и лепоте, оштровидности и контемплативног живота. Сличан симболизам остварује и у хришћанству — оштровидност и хитрину (Chevalier – Gheerbrant 1987, 625–626). Сматра се „чистом“ животињом и отуда је дозвољена за јело (Ракић 2002, 198).

4.3.5.2. Лексема *срна* наћи ће се у једној изузетно поетизованој песничкој слици као део поредбене конструкције у којој се доводе у везу *око језера са оком срне*, са атрибуцијом *вазда влажно и дијамантски сјајно*. Но овде није импресија заснована на лепоти језерске воде, исказане метафором *око језера*, већ је ова слика у функцији посредника за исказивање мисли о врлини, о срцу у коме не живи гнев, јер гнев је узрок даљем људском посрнућу, као и самообмана и гордост. У стиховима који носе поенту, изузетан стилски ефекат постигнут је повезивањем два неспојива појма — *влага у очима* (сузе, покајање) и *исушивање њега* (односи гнев из срца):

У мога језера око је као у срне, вазда влажно и дијамантски сјајно. Заиста, влага у очима исушује гнев у срцу (XVIII 2005, 32–33).¹⁸

¹⁸ „У бројним уметничким делима *срна* се приказује као жртва дивље звери, најчешће лава, који на њу скаче пре него што ће је заклати. Психолошка анализа види у тим призорима аутодеструктивно деловање несвесног које симболизује дивља звер, док духовни идеал представља *срна* (Chevalier – Gheerbrant 1987, 626).

4.3.6. Зооним *камила*. Камила је животиња некарактеристична за наше крајеве, те сазнања о њој, као и однос нашег човека према овој животињи не могу бити засновани на реалном искуству, већ само посредно. Реч је грчког порекла и једнозначна ‘товарна и јахаћа животиња, грбави папкар *Samelus* из породице *Camilidae* која живи у Африци и Азији.’¹⁹

4.3.6.1. Уопштено, она је симбол трезности и тешког карактера, атрибут је умерености. Камила ипак служи да се на њој пређе пустиња; захваљујући њој може се допрети до скривеног средишта, до божанске бити. Она је пратилац у пустињи и превозник који води од оазе до оазе“ (Chevalier – Gheerbrant 1987, 117). У хришћанској традицији камила је „симбол умерености, краљевског достојанства, покорности, издржљивости. Приказује и смерност и послушност“ (Lampić 1999, 55).

4.3.6.2. У стиховима молитве LXVIII стање упитаности, преиспитивања, метафизичке дилеме у кратком, лапидарном солилоквијуму, реторичком питању, израженом стиховима *можеш ли ићи њостѡиѡи кисмеѡи кисмеѡу* односно судбина судбини, оживљава и истовремено метафорично, па и алегоријски, дилему разрађује песничком сликом са камиларом и камилом као актерима, те тако повезује унутрашње са наизглед спољеним, враћајући се основном проблему:

Опет се саветовах са собом и питах себе: можеш ли ти постати кисмет кисмету? Може ли камилар спасти и себе и камилу од самума, вративши се благовремено с пута без оаза? (LXVIII 2005, 135).

¹⁹ Ипак, лексема *камила* има изванредан потенцијал на плану семантичке дисперзије захваљујући израженој телесној карактеристици која омогућава „метафорички пренос назива са животиња на људе на основу дистинктивне особине изворног домена као мотивне семантичке компоненте за трансформацију значења (дабар – зуби; јарац – брада; камила – грба; кунац – ситан раст и дркови; крава – виме; носорог – изражен рог на носу; пеликан – изразит кљун; ждрал – дугачак врат; рода – дугачке ноге). Овакви примери показују нам да неуобичајене девијације у физичком изгледу код људи (издужен врат, велики нос и сл.), изазивају афективну емотивну конотацију која се изражава зоонимском метафоризацијом“ (Новокмет 2020, 202).

У том кратком исказу готово да свака употребљена реч има снагу симбола, која се умрежава чинећи тако јединствени идејни миље о неумитности Божјег провиђења.

Другачију симболичну представу проналазимо у песничкој слици заступљеној у молитви LXXVIII, која се уклапа у рефлексију лирског субјекта о феномену самообне, која је извор човековог неспокоја, али и могућег греха. Недостатак снаге за суочавање са оспољеним светом, светом који живи од и због догађаја, без божанских принципа, страх због могућег пада, те уверење у бескрајну моћ Божје, творачке и спаситељске моћи чини идејну потку како целе молитве тако и у стиховима у којима ће се пепео срца сагорелог у оспољеном свету разнети и нестати под копитима камиле, без могућности да се допре до средишта вере, њене бити.

Нећу се моћи одржати, ако ме Ти не подупреш Твојом снагом. Потаваниће песак зелену ливаду моју, загушиће извор у ливади, и поврх палми дизаће се пешчана брда. И под песком упепелиће се једно срце, које Те је љубило, и пепео ће се хватати за копите камила. И запушиће песак уста, која су знала само за једну песму, песму Теби Свемоћном (LXXVIII 2005, 155).

4.3.7. Зооним *крџица*. Лексемом *крџица* именује се 'врста малог сисара Talpa europaea, ваљкастог тела прекривеном црном длаком, који има предње ноге и рило прилагођено за кретање под земљом, где и живи'. У секундарној фигуративној реализацији њоме се означава 'врло вредна, марљива особа'. Ово значење подстакнуто је асоцијацијом која се заснива на активности кртице (копање под земљом), што се преноси на сферу људског рада у тешким условима, односно на човека који вредно обавља своје дужности, без обзира на околности. Интегрисаност овог значења у семантичку структуру лексеме *крџица*, показатељ је да се у српској културној традицији издваја и високо вреднује по-

зитиван однос према раду, који подразумева вредноћу и марљивост (Новокмет 2020, 208).²⁰

4.3.7.1. Објективно својство кртице — подземни начин живота и слепило, на симболичној равни одређује је као хтонску животињу. Неке особине зближавају кртицу с гмизавцима и гамадима — мишем, змијом, корњачом (Ђура 2005, 196). Кртицу је, по народном веровању, грехота убити. Шапа од кртице носила се као хамајлија. Деци су пришивали ноге од кртице на капу, да их штите од злих очију. Ово веровање у заштитну моћ кртичаних ногу свакако долази отуда што она живи у земљи па је тако у вези са покојницима и демонима доњег света (СМР 1970, 198).

4.3.7.2. Кртица, животиња мрака, лишена вида, а изоштреног чула слуха и мириса добра је основа за симболизацију мрака, таме односно живота без вере, лишеног светлости која доноси живот. Овим зоонимом се у молитвеним стиховима метафорично представља живот човека који је није способен да види, спозна суштину: *Кртица рови њод земљом, и не види земљу* (VII 2005, 13).

У другој пак слици још интензивније се остварује идеја о човеку и кртици као равнима, једнакима по животним принципима, у смислу давање предности материјалном, грешном, земаљском над духовним, небеским:

Знаш ли, дете моје, зашто се људи боре за земљу, и не стиде се свога равенства с кртицама?

Зато што им земља прорасте кроз срце, те очи виде само оно што у срцу расте. И зато, дете моје, што их грех сувише онемоћа за борбу за небо (XXXIX 2005, 72).

²⁰ Иако га речници не бележе, лексема *кртица* има још једно секундарно значење ‘особа која је тајно инфилтрирана у неку организацију где шпијунира, шпијун’. „Међутим, ваља нагласити да је *кртица* у тој реализацији семантички калк из енглеског језика (енгл. mole), где означава ‘особу која ровари у властитим редовима, радећи у интересу противника, шпијун’. Ово значење би могло да се маркира квалификатором жарг. или разг.“ (Новокмет 2020, 297).

У наглашенијој, али и сложенијој форми, коју чине три елемента: птица, риба и кртица, ова идеја заступљена је и у стиховима: *У исијини, њрежалосна је једнакости човека са ишцама, и рибама, и кртицама* (VII 2005, 13).

Узајамност свеколиког живота на земљи — природе и животињског света, представљеног посредством *кртице*, и Творца који сваком природном елементу даје онај неопходан импулс живота, остварена је и у односу човека, лирског субјекта, и Бога посредством наде, која се код свих бића остварује као феномен ишчекивања, а божански чин — задовољење ишчекивања.

Трава ишчекује росу, и не вара се. Планина ишчекује громове, и не вара се. Кртица под земљом ишчекује свој оброк, и не вара се. Ишчекивање свих бића Ти задовољаваш (XXXIII 2005, 59).

4.3.8. Зооним *миш*. Лексема *миш* има сложену семантичку структуру. Њено примарно значење је термилошко, у мн. 'врло распрострањена породица ситних сисара штеточина Muridae из реда глодара (у јд. глодар из те породице)', а примарном реализацијом су обухваћене фигуративне под-реализације којима се денотира човек б. 'слабић', дете в. 'реч одмила за дете (обично при тепању)'. У секундарном значењу под тачком 2 њоме се означава морска риба 'Macrurus scolorhynchus, дугорепац рилаш', а под тачком 3 'периферни рачунарски уређај, обликом помало сличан мишу'. Углавном су све реализације индиковане компонентом величине или изгледа именоване животиње.

4.3.8.1. Ипак, реалне особине мишева утицале су на народна веровања о њима. Они су штеточина, па могу да предскажу сиромаштво, па и смрт, из чега се такође да закључити да представљају демонске животиње. И по веровању неких других европских народа, душе умрлих могу се претворити у мишеве. Мишеви могу да предскажу и време или сеобу (СМР 1970, 217). А. Гура наводи да мишеви и пацови поседу-

ју ђаволска својства, јер је по неким легендама настанак миша повезан с ђаволом, а симболички се повезују и са мотивима крађе (2005, 300–302).

4.3.8.2. И у стиховима молитве LXXXIV мишеви се јављају као симбол сиромаштва, али не материјалног, већ оног много погубнијег по човека — духовног.

Осиромаше, и мишеви ће им пролетати кроз продрту кошуљу. Сневаће дуне преварених и похараних, и дизаће се у поноћи, престрашени и ознојени. Биће им дуг живот, да би им казна била дужа (LXXXIV 2005, 172).

4.3.9. Зооним *змија*. У *Молићвама на језеру* посведочена је употреба лексема *змија*, и то у неколико песничких слика.²¹ У примарном значењу лексема *змија* је зоолошки термин ‘гмизавец без ногу из реда Ophidia, дугог ваљкастог тела, често отровних зуба, која се креће пузећи’. На стварање секундарне реализације утицала је компонета ‘отровна дакле опасна по живот’, и то у фигуративном метафоричном значењу са човеком као денотатом 2.а. ‘зла, опака, љута особа’ и у подреализацији б. ‘јад, чемер, несрећа, зло’. У првом случају заступљен је метафорични пренос номинације са животиње на човека који поседује особине које се приписују или су реално својство именоване животиње, а у другом случају заступљен је тип метафоре конкретно → апстрактно, на основу асоцијација изазваних човековим страхом од опасности коју носи змија. Секундарно значење под тачком 3 ‘нешто што обликом (понекад и опасношћу) личи, подсећа на змију, змијолик

²¹ Хиперонимска лексема *гмизавци* није део песничких слика у молитвама. Обележја која се у народним веровањима и наивном виђењу приписују гмизавцима у исто време тичу се и змије, као главног представника нечистих животиња, ђаволске творевине. Већина њих је отровна, а по људе су опасне и због тога што могу да живе у њима. Према народним веровањима такву способност поседују змија, жаба, корњача, гуштер, црв влашњак, лептир и неки други инсекти. С гмизавцима, као опасним и штетним животињама, повезани су разноврсни ритуални обреди њиховог истеривања, као и многобројне забране и облици заштите од њих (Гура 2005, 208).

предмет' индуковано је компонентом њеног изгледа. Како наводи С. Новокмет, „ доминантно обележје општег физичког изгледа (или неког његовог дела) које је високо рангирано у семантичкој структури полазног појма служи као мотивација преноса номинације на неку материјалну реалију“, а међу наведеним примерима је и *змија* — издужено и ваљкасто тело без удова (Новокмет 2020, 89).

4.3.9.1. Змија је древни симбол и за њу се везују бројне симболичне представе у различитим културама и цивилизацијама. Она има изразито поливалентну симболику — може да буде мушко, женско или самостворено. Као убица, симбол је смрти и уништења; због мењања коже, симбол је живота и ускрснућа; својом склупчаношћу симболише циклусе манифестације и латентну моћ, било за добро, било за зло. Соларна је и лунарна, означава живот и смрт, светлост и таму, добро и зло. Змија представља мудрост и слепу страст, лек и отров, духовно и физичко. Симбол је и бесмртности. За њу се везује и хтонска симболика. Под земљом, где живи, у додиру је с доњим светом и доступна јој је магија коју поседују мртви. Змија означава и праисконску природу. Она је и посредница између неба и земље, земље и доњег света и повезана са небом, земљом, водом и васељенским дрветом (Lampić 1999, 161–162).

Њено амбивалентно значење преноси се и у хришћанску традицију. Она представља Христа као мудрост, или као жртву, а исто тако, у свом хтоничном виду, означава ђавола. Као непријатељ Божји, змија је узрочник пада у грех и симбол је зла, лукавости, уништења. Представља моћ зла коју човек мора савладати у самом себи. Змија подигнута на крст или мотку представља Христа подигнутог на дрво живота ради исцељења и спасења света; омотана око крста симбол је искушења, у подножју крста представља зло (Lampić 1999, 163). И представа о исцелитељској моћи змије библијског је порекла.²²

²² „У 4 Мој 21,9 говори се како су Јевреје у пустињи уједале змије отровнице због њиховог роптања на Бога и Мојсеја, па је Мојсеј добио наредбу да направи змију од мједи (бакра) и постави на стуб да би свако кога уједе, а он погледа ту змију, остао жив. У разговору са Никодимом ова бакарна змија служи као

4.3.9.2. У *Молићвама на језеру* зооним *змија* се јавља у различитим песничким сликама. Символика остварена у њима углавном се наслања на библијски миље. Тако је идеја о разорној моћи макар и само једног јединог учињеног греха по живот човека предочена као упозорење „војницима живота“ односно чуварима вере, при чему се издижу на метафорични и симболични ниво живот и грех, посредством слике засноване на самодовољности једног јединог „непријатеља“ за потпуну опсаду „града“ односно живота. У функцији потврде древног искуства и интензивирања већ исказане идеје, аутор ствара нову слику засновану на метаморфози Раја у Пакао, и то због само једне змије која је атрибуција искушења, лукавства, пакости, зла.

Стражарите будно, да ниједан непријатељ не ускочи преко зида у ваш град. Ускочи ли један, град је изгубљен. Само једна змија увукла се у Рај, и Рај се претворио у Пакао (LXII 2005, 122).

У контексту молитвених стихова *змија* је и метафора злих мисли, које су у најдиректнијој вези са грехом. Сликвити приказ жеље лирског субјекта за очишћењем од сваког греха и испуњењем душе правом вером најпре је дочаран стихом са метафорично употребљеним лексемама *камен* и *јрави хлеб* (грех насупротив животу у Богу, са Богом, у правој вери). У новој песничкој слици *змије* су семантички кореспондент *камену*, као метафоре греха. У градацијској структури, која је у основи ове песничке слике, трећи елеменат јесте тама настављена у уму. У комплетној слици заступљен је тријадни принцип, и то не само у погледу градације. Њега чине елементи

предмет највеличанственије и најдирљивије праслике: 'Као што Мојсеј подиже змију у пустињи, каже Исус, тако треба да се подигне Син Човечији' (Јн. 3, 14–15), и као што су Израелићи гледајући на бакарну змију били исцељени, исто тако спашће се и сви они који с вером гледају на Христа Распетог. Бакарна змија постојала је до времена цара Језекије, који је наредио да се она разбије, јер се то претворило у идолопоклонство (2. Цар. 18, 4)' (Ракић 2002, 72).

душа – срце – ум, као јединствено биће; затим *камење – змије – њама*, као оличење негативног принципа; *јрави хлеб – Седе – светлост неба*, као оличење позитивног принципа. Бинарна опозиција, којом се обухвата позитиван и негативан принцип, ипак је илустрација примарног контрастног обељежа, основне идеје исказане овим молитвеним стиховима:

Прво избаци камење из душе моје, и нахрани је правим хлебом. И очисти срце моје од змија и испуни га Собом. И разагнај таму из ума мога, и напуни га светлошћу неба (LIV 2005, 104).

Сличну симболичну реализацију лексема *змија* остварује и у стиховима, којима се исказује да лирски субјект, са Богом у себи, оснажен вером постаје недодирљив, заштићен од сваке врсте греха, сликовито и метафорично приказаног као сенка врбе и змија. Но, и вода је у овом приказу симболички израз живота у пуноћи:

Ниједна врба неће бацати сенку на воду моју, и ниједна змија неће се усудити ући у студене вирове моје (LXX 2005, 138).

У молитви LXIII у једном приказу заснованом на поређењу, змија је у улози модификатора онога што је безопасно (*коноџац*) у оно што јесте опасно (*змија*), а у тој слици је самообмана, први грех ума, персонификовани актер. Стих са представом *змије* такође је део сложеније песничке слике и заузима средишњу позицију у дочаравању феномена илузије који је у основи самообмане, а њој претходи слика месеца у језеру, а следи сенка пса у води.

Самообмана гледа у слику месеца на језеру као на прави месец, и јури да га ухвати у води.

Самообмана види конопац као змију, и бежи од њега.

Самообмана пса види пса у води, и нагони правога пса да лаје на своју сопствену сенку (LXIII 2005, 125).

5. Закључак

Рад је посвећен истраживању зоонимске лексике у *Молићвама на језеру* Светог Николаја Велимировића, као изузетно погодном тексту за стилистичке и језичке анализе. Називи животиња представљају високо фреквентну лексику у одабраном извору и носиоци су традиционалне симболике у различитим културама. Њихова анализа показала је како се креативним ауторским поступцима шири симболична мрежа посматраних зоонима, што је жанровски и контекстуално условљено. Одређена представа о животињи интегрисана у песничку слику представља важно и моћно средство, као на језичком тако и на симболичном плану, а креирана је с циљем да се материјализује одређена идеја или сликовито прикаже одређена ситуација.

Методолошко-аналитичка процедура заснована је на базичним елементима стилистике, уз примену лексиколошког приступа како на плану лексичке семантике тако и на плану парадигматских лексичких односа (хипонимије), као основном принципу систематизације посведочене грађе. Посматрањем зоонимске лексике којом се именују животиње из породице дивљих животиња и гмизаваца са аспекта лексичке семантике (значањске структуре), њихове традиционалне симболике, која је понекад и део лексичке семантике зоонима, и откривањем њиховог значења које је остварено у контексту молитвених стихова доприноси се сагледавању могућности за ширење симболичног потенцијала посматраних зоонима, у којима је је већ заступљен одређени културни код.

У *Молићвама на језеру* зооними имају вишеструку функцију: а) као симболични посредник на релацији *Бој – човек*, б) као језичко средство за изражавање доживљаја лирског субјекта, али и човековог односа према Богу, в) као метафорична слика људи, њиховог унутрашњег стања, стања душе, г) као слика међуљудских односа и ситуација, које су представљене посредством животињских ликова. У њима зоонимска симболична сфера излази из оквира уобичајене прагматике

засноване на животном искуству у непосредном или посредном контакту са животињским светом и залази у сфери духовног, уз наглашавање одређених хришћанских принципа.

Одабир зоонима (*животиња, звер, вук, лисица, срна, камила, лав и лавица, кршница, миш, змија*) указује на ауторово ослањање на њихову стереотипну симболичну димензију, али их истовремено богати специфичним, метафоричним или симболичним реализацијама. Лексема *животиња* са статусом примарног хиперонима и хипероним вишег реда *звер* оствареним значењима у молитвама донекле одражавају њихова ситемска лексичко-семантичка и симболична обележја, али се и удаљавају од њих, посебно лексема *звер*, која је најфреквентнија и са најразвијенијом симболиком која је остварена у *Молитвама на језеру*. Симболични опсег лексеме *звер* базира се на њеном метафоричном лексичком значењу, посебно у песничким сликама којима је у основи релација *Бој – човек* или *човек – Бој*, у којима се ‘безбожник’ симболично представља посредством звери, а звер је и метафора смрти, као и разорне унутрашње силе, негативног принципа у дуалном схватању душе.

Код зоонима који у примењеној класификацији имају статус субориднираних, хипонимских речи, такође се примећује утицај њиховог лексичког значења и традиционалног симболичног поимања, уз ширење симболичног опсега у посматраном контексту: *вук* постаје метафора опасности по човека, али оне произишле из греха, као и *змија, срна* је симбол хришћанске врлине, а *кршница* у молитвеним стиховима симболизује човекову лишеност спознаје и окренутост материјалном свету, а *миш* је симбол духовног сиромаштва и беде. И *камила* добија нову симболичну димензију, која се односи на упитаност лирског субјекта о човековој судбини, а која је донекле у вези с оном симболиком која јој се приписује — трезвеност, док је *йоларни медвед* постао метафоризовани лик човекове тежње ка реткостима у оспољеном и отуђеном свету. Животињским паровима дочарана је паралела између људског и животињског света, па су тако *лисица* и *лисичи-*

ћи употребљени као атрибуција телесне бриге о младунчету, а растанак *лава и лавице* као атрибуција туге, што никако не остаје на плану емотивне привржености већ у контексту молитве добија виши духовни, религиозни ниво.

Како је на симболичном плану за већину потврђених зоонима карактеристична амбивалентност, у молитвеном контексту њихова специфично остварена значења углавном нагињу као оном негативном принципу, као симболизација греха и палости људске душе, безбожничтва (*звер, њоларни медвед, крџица, миш, змија*), код других се пак реализује позитивна или немаркирана конотација (*живојинња, лав и лавица, срна*), док је амбивалентна симболика изражена зоонима *звер, лисица*.

Библиографија / Bibliography

Извор / Source

Велимировић, Св. Владика Николај. 2005. *Молићиве на језеру*. Београд: БеоСинг.

Литература / Literature

Гортан Премк, Даринка. 2004. *Полисемија и организација лексичкој сисџема у срџскоме језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Ђура, Александар. 2005. *Симболика живојинња у словенској народној џрадицији*. Београд: Бримо — Логос — „Глобосино“ — Александрија.

Драгићевић, Рајна. 2007. *Лексиколоџија срџској језика*. Београд: Завод за уџбенике.

Маслова, Валентина Аврамова. 2013. „Стихотворная молитва с позиции синтеза религии – науки – культуры“. У *Теолинџивисџичка џроучавања словенских језика*. Српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија / Српска академија наука и уметности, Одељење језика и књижевности, књ. 5, ур. Јасмина Ђрковић-Мејџор и Ксенија Кончаревић, 195–209. Београд: Српска академија

- наука и уметности — Одељење језика и књижевности — Одбор за српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија.
- Милосављевић, Петар. 2004. „Молитве на језеру Владике Николаја Велимировића“. *Црквене студије: годишњак Центра за црквене студије = Church Studies: Annual Journal of the Centre of Church Studies*, I (1): 145–157.
- Новокмет, Слободан. 2020. *Називи животиња у српском језику. Семантичка и лингвокултуролошка анализа*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Пипер, Предраг. 2013. „О говорном догађају у светлу теолингвистике“. У *Теолитивистичка истраживања словенских језика*. Српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија / Српска академија наука и уметности, Одељење језика и књижевности, књ. 5, ур. Јасмина Грковић-Мејџор и Ксенија Кончаревић, 211–226. Београд: Српска академија наука и уметности — Одељење језика и књижевности — Одбор за српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија.
- Плас, Питер. 1999. „Неколико аспеката симболике вучјих уста у српским обичајима и веровањима“. *Кодови словенских култура = Коды славянских культур*, год. 4 (бр. 4) [„Делови тела“]: 184–212 [доступно и на https://www.rastko.rs/antropologija/pplas-vucja_usta.c.html (посећено 11. 11. 2021)].
- Раденковић, Љубинко. 1996. *Симболика светиња у народној мајици Јужних Словена*. Београд — Ниш: Балканолошки институт САНУ — Просвета.
- Ракић, Радомир. 2002. *Библјиски речник*. Београд: Златоусти.
- Рањеловић, Ана. 2012. „Метафорична значења зоонима која се односе на људске особине“. *Наш језик*, XLIII (3–4): 89–105.
- Ристић, Стана. 2004. *Експресивна лексика у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Рончевић, Тања. 2016. *Молитва као жанр у српској књижевности XX века: докторска дисертација*. Београд: Универзитет у Београду — Филолошки факултет. <http://phaidrabg.bg.ac.rs/o:14936>.
- РСЈ: *Речник српског језика*. 2007. Редиговао и уредио Мирослав Николић. Нови Сад: Матица српска.
- СМР: *Српски митолошки речник*. 1970. Ред. Ш[пиро]. Кулишић, П[етар]. Ж. Петровић, Н[икола]. Пантелић. Београд: Нолит.

- Срејовић, Д[рагослав]. 1955. „Јелен у нашим народним обичајима“. *Гласник Етнoграфској музеја у Београду* = *Bulletin du Musée Ethnographique de Belgrade*, књ. 18: 231–237 [доступно и на https://www.rastko.rs/arheologija/srejovic/dsrejovic-jelen_c.html (посећено 11. 11. 2021)].
- Штасни, Гордана. 2002. „Хиперонимијски и хипонимијски односи у медицинској терминологији са лексиколошког и лексикографског становишта“. У *Дескриптивна лексикографија стандардној језика и њене теоријске основе. Међународни научни скупи о лексикографији и лексикологији, Нови Сад — Београд, 10–12. април 2001, 251–261*. Нови Сад — Београд: Српска академија наука и уметности — Матица српска — Институт за српски језик САНУ.
- Штасни, Гордана. 2011. „Семантичко-деривациони потенцијал именица из лексичке групе животиња“. У *Лексикологија, ономастика, синтакса. Зборник у част Гордани Вуковић*, ур. Владислава Ружић и Слободан Павловић, 307–317. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Штасни, Гордана. 2013а. *Речи о човеку (Номинација човека у српском језику)*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Штасни, Гордана. 2013б. „Номинација Бога у Молијерама на језеру Светог Николаја Велимировића“. У *Теолингвистичка истраживања словенских језика*. Српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија / Српска академија наука и уметности, Одељење језика и књижевности, књ. 5, ур. Јасмина Грковић-Мејџор и Ксенија Кончаревић, 295–320. Београд: Српска академија наука и уметности — Одељење језика и књижевности — Одбор за српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија.

*

- Chevalier, Jean – Alain, Gheerbrant. 1987. *Rječnik simbola (mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi)*. Zagreb: Nakladni zavod МН.
- Lampić, Mario. 1999. *Mali rečnik tradicionalnih simbola*. Beograd: Libretto.
- Šipka, Danko. 1998. *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska.

* * *